

AFGANSİTAN GÖÇ EDEBİYATININ ÖNEMLİ İSİMLERİNDEN HALİLULLAH HALİLİ VE ESERLERİ

İsmail Söylemez

İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu Farsça Birimi, Dr. Öğretim Üyesi
ORCID ID: 0000-0001-7000-3686
ismail.soylemez@inonu.edu.tr

Modern Afganistan şiirinin ve aynı zamanda Afganistan göç edebiyatının da önemli isimlerinden biri olan Halilullah Halili, 1907 yılında Kabil'de dünyaya geldi. Baba adı Mirza Muhammed Hoseyn olan Halili, şair, yazar, araştırmacı, akademisyen, bürokrat ve siyasetçi olarak bilinmektedir. Henüz yedi yaşındayken annesini kaybeden Halili, onbir yaşındayken dönemin muhaliflerinden olan babasını kaybetti. Anne ve babasını erken yaşta kaybeden Halili, eğitimine devam edemeyince kendi imkânlarıyla çevresindeki hocalardan dersler alarak kendisini geliştirdi.

Halilullah Halili, önce Emanullah Han döneminde ve ardından Habibullah Kelkani döneminde, önce Kabil'de ardından Mezarşerif'te önemli memuriyetler üstlendi. 1929 yılında Nadir Şah döneminde Taşkent'e sürgün edilen Halili, oradan Herat'a geçti. 1945'te tekrar Kabil'e dönen Halili, başbakanlıkta birinci kâtip olarak çalışmaya başladı. Bir dönem Kabil Üniversitesi Rektör Yardımcılığı görevinde bulunan Halili, 1949 yılında Meclis Başkanlığı görevini yürüttü. 1951 yılında Afganistan Basın Kurumu Başkanlığına getirilen Halili, 1953 yılında Afganistan Şahının basın danışmanı olarak görev yaptı. 1961 yılında İran'ın daveti üzerine Tahran, İsfahan, Şiraz ve Meşhed şehirlerini ziyaret ederek, çeşitli temaslarda bulunan Halili, İran dönüşünde 1964 yılında Afganistan'da *Vehdet-i Millî* adıyla bir parti kurdu. Bir dönem Afganistan'ın Suudi Arabistan ve Irak Büyükelçiliği görevlerini üstlenen Halili, 1978 yılındaki Komünist darbeden sonra büyükelçilikten ayrılarak Avrupa'ya göç etti. Yönetim değişikliklerine bağlı olarak hem üst düzey kamu görevlerinde bulunan hem de uzun yıllar boyunca cezaevinde kalan, sürgünde yaşamak zorunda kalan, yokluk ve sıkıntılar yaşayan Halili, bir süre Avrupa'da yaşadıkdan sonra

Amerika'ya göç etti. Ancak Amerika'da fazla duramayarak Pakistan'a göç eden Halili, 1987 yılında İslamabad'da vefat etti ve Peşaver yakınlarında defnedildi.

Afganistan Cemiyet-i İslami'nin Kültür Komisyonu tarafından Pakistan radyosunda Peşaver'deki taziye merasimi için duyuru yayımlanmış ve bu merasime on binlerce kişi katılmıştır. Bir gün sonra İran'ın İslamabad Kültür Müşavirliği tarafından Peşaver'de Afganistanlı, İranlı ve Pakistanlı şair, yazar ve edebiyatçıların katıldığı bir anma toplantısı düzenlendi.

Afganistan göç şiirinin önemli isimleri arasında değerlendirilen Halili, Arapça, Peştunca, Urduca, İngilizce ve Farsça biliyordu. Afganistan Tarih Akademisi üyesi olan Halili, Asya ve Afrika Uluslararası Yazarlar Birliği onur üyesiydi. Halili'nin çok sayıda makale ve hikâyeleri Afganistan, İran, Türkiye, Pakistan ve birçok Arap ülkesinde yayımlanmıştır.

Halili'nin eserleri şunlardır: *Asar-i Herat*, 1930, *Herat, Ehval u Asar-i Hekim Senayi*, 1936, Kabil, *Seltenet-i Ğezneviyan*, Kabil, *Tefsir-i Qoran-i Kerim*, (Urducadan çeviri), *Pencşir ve Qehreman Mes'ud*, Paris, *Beheşti Ki Der Ateş Suht*, Pakistan, *Aramgah-i Babor*, Kabil, *İbni Betute Fi Efğanistan*, (Arapça), Bağdat, *Merakeş, Belh Der Edeb-i Ereb, Ebuzeyd Belhi, Padişah ve Durahi, Ez Belh Ta Konya*, Kabil ve Türkiye, *Ez Secade Ta Şemşir*, 1984, İslamabad, Pakistan, *Ez Medrese Ta Senger, El Fokehau'l-Meĝaniyun*, (Arapça, Bağdat, Merakeş), *Eyaz Ez Nigah-i Sahibdilan*, 1983, Pakistan, *Behar Be Hun-i Teşnegan*, 1983, Kabil, *Ğzelha-yi Halilullah Halili*, 1990, Kabil, *Be Bargah-i Se'di*, (İran İslamabad Kültür Müşavirliği desteğiyle), *Peyam-i Soltan Mahmud*, (Pakistan Cemiyet-i İslami-yi Efğanistan desteğiyle), *Peyvend-i Dilha*, 1961, Tehran, *Robaiyat*, (İngilizce ve Arapça çevirisiyle beraber, 1975, Bağdat, Londra), *Robaiyat*, Kabil, *Salgerd-i İmam Rebbani, Ceşn-i Azadi-yi Milet-i Pakistan, Hace-yi Sebzpuş, Ruyetha ve Rivayetha, Dastani Ez Dastanha, Kahraman-i Kuhistan, Pakistan, Dervişan-i Çerhan*, Kabil, *Zerrinkurbet* (Peştunca), 1974, Kabil, *Okab-i Zerrin* (Farsça), Kabil, Kültür Bakanlığı, *Zomrod-i Hunin*, 1976, Kabil, *Zemzeme-yi Aşk*, 1982, Peşaver, *Sorud-i Şehidan*, 1985, Peşaver, *Sorur-i Rastan*, Peşaver, *Cebhe-yi Milli-yi Necat-i Efğanistan, Zindegani Der Rusta, Sofera-yi Efğanistan (Ez Mahmud Ta Mahmud), Sefername-yi İran, Suzen-i Zer u Came-yi Sepid, Soruş, Şerh-i Divan-i Senayi*, Kabil, *Eyari Ez Horasan*, 1990, Peşaver, *Ğavsu'l-Azam*, 1982, İslamabad, *Feryad*, 1985, *Feyz-i Qods*, 1955, *Encomen-i Tarih-i Efğanistan*, Kabil, *Qeraet-i Farsi Bera-yi Sonuf-i Yazde ve Devazde*, Kabil, *Karvan-i Aşk, Efğanistan*, Pakistan, *Gozide-yi Asar-i Nagovar Ez Gitanceli*

ve *Dastan-i Kaboli*, New Jersey, 1982, *Mader Ez Hun-i Ferzend Mi Gozered*, 1986, *Mader Golgun-i Gofteman*, New Jersey, 1982, Pakistan, *Morasat, Sorud-i Hun*, 1989, Tahran, *Yemgan, Mescid-i Cami-i Herat, Nahid ve Dohterani Kahraman*, Kabil, *Matemsera*, 1990, Peşaver, *Nurhan*, Kabil, *Nemaz-i Aşk, Neyname*, 1973, Afganistan Kültür Edebiyat ve Tarih Derneği, *Niyaz u Niyayış*, 1982, Cemiyet-i İslami-yi Efganistan, Pakistan, Herat, (Arapça), Beğdad, *Yar-i Aşna* (Urduca ile beraber), Pakistan, *Divan-i Eş'ar-i Ostad Halili*, 1982 Tehran.

Bu çalışmada Halilullah Halili'nin edebî kişiliği ve Afganistan göç edebiyatındaki yeri ve konu işlenecektir. Ayrıca şairin Afganistan edebiyatındaki yerine de değinilecektir. Afganistan edebiyatında dikkat çeken isimlerden biri ve çok yönlü bir isim olan Halilullah Halili'nin bu özelliği şiirinde de kendisini belli etmektedir. Bu çalışmada incelenecek olan *Vatan Annenin Batı Hayranı Çocuklarına Seslenişi* başlıklı şiirinin muhtevası da şairin duruşu hakkında açık fikir vermektedir. Sadece şiirin başlığı dahi şairin durduğu yeri ve vatan hassasiyetini dile getirmektedir. Ülkenin yaşadığı sıkıntıların farkında olan, yaşanan sıkıntılara dair çözüm önerileri olan ve bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yürütmüş olan Halili, gençlerin Batı hayranlığını sert bir şekilde eleştirmiştir. Çalışmada Afganistan'ın modern dönemde yaşadığı değişim süreci eşliğinde bunun edebiyata yansması ve şairin bu konudaki duyarlılığı değerlendirmeye alınacaktır. Ayrıca Afganistan göç edebiyatının önemli temsilcilerinden olan ve hayatının önemli bir bölümünde farklı ülkelerde göçmen olarak yaşayan Halilullah Halili'nin bu göçmenlik pratiğinin şiirine yansımaları üzerinde durulacak olup şairin şiirindeki grubetlik pratiğinden hareketle Afganistan göç edebiyatının oluşum seyri ve Afganistan diaspora edebiyatının neşünema bulunduğu ülkeler de değerlendirilmeye çalışılacaktır.